

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TYLDESLEY, JOYCE

Egipt: redescoperirea unei civilizații pierdute/ Joyce Tyldesley; trad.:
Gabriela Tănase - București: RAO International Publishing Company,
2007

ISBN 978-973-103-491-1

I. Tănase Gabriela (trad.)

94(32)

RAO International Publishing Company

Grupul Editorial RAO

Str. Turda nr. 117-119, București, România

www.raobooks.com

www.rao.ro

JOYCE TYLDESLEY

Egipt – How a Lost Civilization was Rediscovered

Copyright © Joyce Tyldesley 2005

Această carte a fost publicată
pentru a însoți documentarul de televiziune *Egipt*,
difuzat de BBC1 în 2005

© RAO International Publishing Company, 2007
pentru versiunea în limba română

2008

ISBN 978-973-103-491-1

Cuprins

INTRODUCERE / 9

PARTEA I: EXPLORATORII

CAPITOLUL UNU: Primii egiptologi / 22

CAPITOLUL DOI: Un tărâm redescoperit / 36

CAPITOLUL TREI: Decodificarea pietrelor / 52

PARTEA A II-A: COLECȚIONARII

CAPITOLUL PATRU: Marele Belzoni / 68

CAPITOLUL CINCI: Căutătorii de comori / 86

CAPITOLUL ȘASE: Specialiștii piramidelor / 104

PARTEA A III-A: ARHEOLOGII

CAPITOLUL ȘAPTE: Protejarea monumentelor / 117

CAPITOLUL OPT: Flinders Petrie:

„Părintele vaselor de lut“ / 137

CAPITOLUL NOUĂ: Valea Regilor / 164

CAPITOLUL ZECE: Lucruri minunate / 180

PARTEA A IV-A: OAMENII DE ȘTIINȚĂ

CAPITOLUL UNSPREZECE: Dincolo de Valea Regilor / 209

CAPITOLUL DOISPREZECE: Egiptologia astăzi / 227

Bibliografie / 243

Indice / 246

În anul 1400 î.Hr., peste cele trei piramide de la Giseh, mormintele a patru dinastii de regi, trecuseră deja 1 000 de ani. De mult abandonate de preoții lor, ele zăceau deschise și jefuite de conținut, iar prețioasele mumii pe care le adăposteau dispăruseră deja. La poalele lor se ghemuia Sfinxul, odinioară simbol al puterii absolute, îngropat acum până la gât în nisipul răscolit de vânturi. Piramidele se demodaseră. Regii erau îngropați în morminte secrete, săpate adânc în stâncile din Egiptul de Sud, iar cimitirele regale din nord deveniseră ciudate relicve ale unei ere dispărute, aproape mitologice.

Era o zi fierbinte și prințul Tuthmes, fiul mai mic al regelui Amenophis al II-lea, din cea de-a 18-a dinastie, vâna gazele în deșertul din apropiere de Giseh. La amiază, Tuthmes, obosit, își căută adăpost pentru a se feri de soarele arzător. Profitând de umbra oferită de vechile ruine, a coborât din car și s-a întins pe pământ. A băut cu sete din plosca plină cu apă și, sprijinindu-și spatele de capul de calcar al Sfinxului, ațipi. Curând, căzu într-un somn profund, bântuit de un vis ciudat. Zeul Hor-em-akhet (Horus de la orizont), spiritul cu cap de șoim al Sfinxului, stătea în fața lui. Zeul era nemulțumit. El îi ceru lui Tuthmes să restaureze statuia acum neglijată. În schimb, va avea grijă ca Tuthmes să ajungă regele Egiptului. Ambițiosul Tuthmes jură să îndeplinească dorința zeului. Înlătură nisipul pentru a scoate la iveală corpul lung, leonin, al Sfinxului, îi restaură laba spartă și îi astupă o gaură din pieptul bătut de nisip și de vânturi.

Apoi, îl revopsi, folosind cele mai frumoase nuanțe de albastru, roșu și galben, astfel încât zeul strălucea în lumina soarelui. Zeul a fost încântat de statuia viu colorată și Tuthmes ajunse, într-adevăr, rege al Egiptului. Nou încoronatul Tuthmes al IV-lea a poruncit ca istoria extraordinarului său vis să fie cioplită pe un bloc de piatră – Stela visului – amplasat între labele Sfinxului, unde se găsește și astăzi.

O sută cincizeci de ani mai târziu, pe tron era Ramses al II-lea. Piramidele și cimitirele antice de la Giseh și Sakkara atrăgeau acum turiști. Zilnic, un șir constant de oameni mergeau în deșert pentru a se minuna de frumusețea și măreția monumentelor și a scrijeli diverse inscripții pe pietre.

Anul 47, a doua lună a iernii, ziua 25 (ianuarie 1232 î.Hr.), scribul Trezoreriei, Hednakht, fiul lui Tjenro și Tewosret, a făcut o plimbare de plăcere în partea de vest a Memphisului împreună cu fratele său Panakht... El s-a rugat: „O, voi toți zeii din vestul Memphisului... și morți glorioși... dați-ne o viață lungă pentru a vă îndeplini dorințele, o înmormântare frumoasă, după o fericită bătrânețe, la fel ca a voastră...”¹

Dar cimitirele erau prost întreținute, mormintele nu erau reparate și totul a fost din nou acoperit de nisip. Prințul Khaemwaset, al patrulea fiu al lui Ramses al II-lea, era un respectat cărturar și colecționar de antichități, care va fi venerat ca magician după moartea sa. Prințul s-a implicat în restaurarea monumentelor. Desigur, Khaemwaset nu și-a murdărit mâinile princiare, dar a supravegheat îndeaproape lucrătorii care curățau, reparau și ciopleau inscripții ostentative – aprobate oficial – pe piramide, morminte și temple. Fiecare inscripție purta numele proprietarului monumentului, numele lui Ramses al II-lea și, desigur, și numele lui Khaemwaset.

Atât Tuthmes al IV-lea, cât și prințul Khaemwaset au primit titlul de „primul egiptolog al lumii”. Dar ei nu erau, în nici un caz, primii egipteni care manifestau un interes față de conservarea și restaurarea trecutului patriei lor. Încă din anul 2680 î.Hr., regele Djoser, din dinastia a 3-a, depozitase aproximativ 40 000 de vase din piatră, tăvi și cupe, unele inscripționate cu numele faraonilor din prima și a doua dinastie, în galeriile de sub piramida sa în trepte, de la Sakkara. Este puțin probabil ca aceste vase de mână a doua să reprezinte propria colecție

de antichități a lui Djoser – poate că unele dintre ele proveneau de la morminte mai vechi și din camere de depozitare care au fost demolate pentru a construi chiar piramida lui Djoser. Oricare ar fi proveniența lor, este interesant de remarcat că regele nu a vrut să le arunce.

De fapt, Djoser a acționat în modul cel mai potrivit, având grijă de bunurile strămoșilor săi. Toți monarhii Egiptului erau împovărați de sarcina întreținerii și restaurării monumentelor regilor decedați. Acesta era un aspect important al datoriei lor de a menține *maat*, sau ordinea, și de a preveni haosul. Restaurarea siturilor sacre – temple și morminte – era un mijloc foarte evident de a demonstra că haosul este controlat. Așa că, atunci când femeia-rege Hatshepsut, din dinastia a 18-a, se lauda că a restaurat monumentele străbunilor săi, distruse parțial în vremurile turbulente ale celei de-A Doua Perioade Intermediare, ea nu făcea altceva decât să ducă la bun sfârșit o sarcină care îi revenea. Într-o inscripție cioplită pe Speos Artemidos, un templu dedicat zeiței cu cap de leu, Pakhet, din Egiptul de Mijloc, ea arată că, deși femeie, a fost un rege eminent:

Am întreprins aceste fapte la îndemnul inimii. Nu am fost delăsătoare și nici nu am uitat, ci am întărit ce era degradat. Am ridicat ceea ce era dezmembrat, chiar din primul moment în care asiaticii ajunseseră la Avaris, în Ținutul de Nord, hoardele nomade din mijlocul lor distrugând ceea ce fusese făcut...²

Teoretic, angajamentul regal în menținerea *maat* ar fi trebuit să fie o garanție că multe dintre monumentele antice ale Egiptului vor rămâne într-o excelență stare de conservare. Dar nu toți regii aveau mijloacele financiare necesare renovărilor, iar cei care o făceau aveau tendința de a se concentra pe renovarea monumentelor predecesorilor lor. Tuthmes și Khaemwaset, care erau atât de preocupați de trecut, sunt o excepție. Reînnoirea, în aproape toate cazurile, însemna „restaurare”: adică demolare completă, urmată de reconstrucție la o scară mult mai mare. Acest fapt a fost, în special, valabil în perioada Regatului Nou, când complexul de temple ale lui Amon de la Karnak, din Teba, a suferit valuri succesive de restaurări. Unele dintre cele mai frumoase părți ale complexului de temple, incluzând Capela Albă a lui Senwosret I și Capela Roșie a lui Hatshepsut, din cea de-a 18-a dinastie, au fost demolate în această

perioadă. Din fericire, lucrătorii au dat dovadă de cumpătare și spirit de economie și au salvat blocurile dezmembrate pentru a le refolosi la construcția noilor ziduri și porți de intrare, iar arheologii moderni au reușit să recupereze blocurile și să le potrivească într-un gigantic puzzle tridimensional. Aceste două construcții dispărute au fost refăcute, astfel că modernul *maat* a învins vechiul haos.

Aproape de sfârșitul Noului Regat, Egiptul a trecut printr-o profundă criză economică. La Teba, primarul se găsea în situația de a nu putea plăti lucrătorii care întrețineau cimitirele regale. Consecințele erau inevitabile: lucrătorii se transformară în hoți și Valea Regilor devenise nesigură. Ramses al XI-lea își abandona în grabă mormântul parțial terminat și își făcu noi planuri de înmormântare în nord. Curând, mormintele regale ajunseră într-o stare jalnică. Alarmați de ceea ce vedeau, preoții lui Amon s-au angajat într-o misiune arheologică de salvare. Regii Egiptului urmau să fie exumați și reînsmormântați.

Preoții au deschis mormintele și au transferat ceea ce mai rămăsese în ateliere de restaurare temporare. Din fericire, pierduseră urma mormântului lui Tutankhamon, acesta fiind lăsat să se odihnească în pace. Preoții au restaurat mumiile folosind bandaje din acea vreme, aranjând membre rupte, peticind și țesând, după cum era nevoie. Concomitent, au scos bijuteriile și amuletele care mai rămăseseră în bandajele mumiilor, o profanare brutală pe care poate că o justificau cu necesitatea protejării cadavrelor împotriva eventualelor jafuri. Mumiile rebandajate au fost repuse în sicriele originare din lemn, de această dată curățate de toate ornamentele aurite. Mumiile și sicriele au fost etichetate, apoi au fost depozitate în camere mortuare împrăștiate în și în jurul Văii Regilor. Din când în când, aceste mumii erau redistribuite, până când, în cele din urmă, s-a ajuns la apariția unui mare depozit secret de mumii regale, în mormântul familiei lui Pinedjem al II-lea, de la Deir el-Bahari, și a unui al doilea depozit secret, mai mic, în mormântul din Valea Regilor al lui Amenhotep al II-lea. Valea fiind acum lipsită de comorile sale, hoții își pierdură interesul în mormintele regale, iar preoții în arheologie.

Regii saiti din cea de-a 26-a dinastie au manifestat interes în studierea și restaurarea monumentelor antice ale Egiptului, care depășea cu mult îndatorirea lor de a menține *maat*. Din nou independenți, înflăcărați de triumful eliberării de sub dominația asiriană și cu regii

kushiți umiliți și izolați în Nubia, egiptenii ultimei perioade puteau fi încă o dată mândri de moștenirea lor. Un val de patriotism străbătea țara. Inspirându-se din arta și sculpturile Vechiului Regat și ale Regatului Mijlociu, artiștii egipteni s-au pus pe treabă pentru a dovedi continuitatea culturală cu trecutul glorios al Egiptului. Regii saii și-au construit mormintele în siguranță, în perimetrul propriilor lor temple din deltă, unde preoți mai vigilenți ca niciodată puteau să le păzească. Dar acești saii nutreau o profundă admirație pentru constructorii de piramide și mulți nobili saii visau să fie înmormântați în vechile cimitire ale piramidelor. La Sakkara a fost construită o nouă intrare pentru a permite accesul spre o rețea de tunele subterane saite, săpate sub Piramida în trepte. Iar la Giseh, în piramida lui Menkaure (Mikerinos), un erou cu totul special al saiiilor, a fost dotată cu un sicriu de lemn inscripționat, dedicat regelui mort:

Osiris, Rege al Egiptului de Sus și al Egiptului de Jos, Menkaure, cel ce trăiești veșnic. Născut din Cer, conceput de Nut, urmașul lui Geb, mult iubit. Mama ta Nut se apleacă deasupra ta ca „Stăpână a Cerului“. Ea a făcut să fii zeu, prin numele tău de „Zeu“. O, Rege al Egiptului de Sus și de Jos, Menkaure, cel ce trăiești veșnic.³

Trebuie să presupunem că sicriul sait era complet echipat cu o mumie din perioada dinastiei saite, un substitut al corpului lui Menkaure, care să îi ajute spiritul mort să revină la viață. Când a fost redescoperit, în secolul al XIX-lea, sicriul conținea într-adevăr părți dintr-un corp uman: un amestec de rămășițe umane, incluzând picioarele, partea inferioară a trunchiului și câteva coaste și vertebre. Aceste rămășițe însă au fost datate prin analiza cu radiocarbon ca aparținând perioadei romane, în timp ce sicriul, datat fără echivoc în perioada dinastiei saite, este cu 600 de ani mai vechi. Se pare că mumia, pregătită cu grijă de către saii, a fost, la un moment dat, înlocuită cu un cadavru roman.

Regii saii au fost înfrânți de către persani și împăratul Cambyses a devenit faraon al Egiptului. Acesta, potrivit însemnărilor istoricilor greci, considerate a fi părtinitoare, nu era nici pe departe interesat de respectarea sau reînvierea vechilor tradiții. Ca represalii în urma unei încercări de revoltă, el a distrus complet templul lui Ra, vechi

de 2 000 de ani, de la Heliopolis. A ordonat chiar ca taurul sfânt Apis, de la Memphis, să fie înjunghiat. Manifesta totuși o anumită curiozitate față de practicile funerare locale și se zvonea că deschisese morminte vechi pentru a le examina conținutul.

De secole, Egiptul menținea legături politice și economice strânse cu Grecia. Ambele țări făceau parte dintr-o rețea mediteraneeană circulară de comerț, în care vasele navigau în sens invers acelor de ceasornic, de la Memphis, prin deltă, de-a lungul coastei levantine și spre vest, dincolo de Turcia și de Grecia, înainte de a traversa Mediterana, către coasta africană, și a se reîntoarce spre est, la Memphis. Nu știm când au fost stabilite aceste legături comerciale, dar ele funcționau eficient în perioada Noului Regat. Și probabil că existau cu mult timp înainte. Mărfurile egiptene (nu antichități, ci produse obișnuite, cum ar fi pânzeturile și grânele) își croiau drumul spre Grecia în mod regulat, în timp ce delicatesele grecești, incluzând măslinele și vinul, mergeau în direcția opusă. Călătoreau și oamenii. În timpul Regatului Sait, un număr semnificativ de mercenari greci erau în armata egipteană, iar în anul 610 î.Hr. a fost înființată o așezare grecească la Naukratis, în partea de vest a deltei, aproape de Sais. Inevitabil, Egiptul a început să atragă turiști greci care, în bine cunoscuta tradiție, și-au cioplit propriile impresii pe pereții templelor și ai mormintelor. Homer, care a scris *Odiseea* în secolul al VIII-lea î.Hr., ne spune că regele Menelaos s-a numărat printre primii vizitatori, zăbovind în Egipt, în drumul său spre casă, după războiul troian.

Istoricul Herodot din Halicarnas (cca 484–420 î.Hr.) a călătorit în Egipt la puțin timp după sfârșitul perioadei saite, cutreierând prin deltă și, probabil, aventurându-se spre sud, până la Assuan, deși, după cum reiese din scrierile sale, se pare că nu a vizitat niciodată Teba. Detalii referitoare la aventurile sale au fost incluse în cele nouă volume ale *Istoriilor*, cel de-al doilea volum, *Euterpe*, fiind dedicat în întregime propriei experiențe pe tărâmul faraonilor. Relatările sale constituie un captivant amestec de istorie, geografie, economie și antropologie, folosind drept liant povestirile despre vizitele făcute în unele dintre cele mai vechi locuri ale Egiptului, condimentate cu prejudecăți personale. Lectura sa rămâne la fel de plăcută astăzi, cum era și cu peste 2 000 de ani în urmă – o realizare importantă pentru orice autor.

Herodot, obișnuit cu cultura patriarhală greacă, unde bărbații participau la viața publică, în timp ce femeile rămăneau, modeste, acasă, torcând lână, era intrigat și ușor șocat de marele contrast pe care îl întâlnise.

Nu numai clima este diferită față de cea din restul lumii, iar fluviile diferite de orice alte fluvii, dar și oamenii. Obiceiurile și tradițiile lor sunt cu totul diferite de cele ale restului omenirii. Spre exemplu, femeile merg la piață și fac comerț, în timp ce bărbații stau acasă și țes; și aici, în timp ce restul lumii țese pe deasupra urzelii, egiptenii lucrează pe dedesubt. Femeile transportă greutatea pe umeri, în timp ce bărbații le cară pe cap. Femeile urinează stând în picioare, bărbații stând jos. Pentru a se ușura intră în casă, dar iau masa în stradă... O femeie nu poate fi preoteasă, fie pentru un zeu, fie pentru o zeiță, dar bărbații pot fi preoți pentru toți. Fiii nu sunt obligați să-și ajute părinții decât dacă vor, pe când fiicele sunt obligate, indiferent dacă vor sau nu... Ei frământă aluatul cu picioarele, dar amestecă noroiul, și chiar ridică murdăria cu mâinile. Sunt singurul popor din lume – ei, cel puțin, și cei ce au preluat acest lucru de la ei – care practică circumcizia. Bărbații poartă două articole de îmbrăcăminte, dar femeile numai unul.⁴

Ca orice turist care se respectă, Herodot a vizitat piramidele de la Giseh, pe care le-a identificat, în mod corect, ca morminte ale unor regi de mult decedați. Aici a ascultat ghizii și le-a consemnat relatările:

Khufu (Keops) s-a urcat pe tron și s-a apucat de tot felul de ticăloșii. El a închis templele și a interzis egiptenilor să facă sacrificii, obligându-i în schimb să muncească, fiecare în parte și pe toți, în serviciul său. Unii erau obligați să care blocuri de piatră în josul Nilului, din carierele de pe înălțimile Arabiei; alții descărcau blocurile după ce fuseseră transportate cu bărcile pe fluviu... O sută de mii de oameni munceau neîntrerupt și erau schimbați la trei luni cu alții odihniți. A fost nevoie de zece ani de muncă silnică numai pentru a construi drumul pentru transportul blocurilor de piatră...

Ticăloșia lui Khufu a ajuns până acolo încât, atunci când a epuizat toți banii din trezorerie și a avut nevoie de mai mulți, și-a trimis propria fiică la bordel pentru a face rost de bani pentru el – cât anume, nu pot spune, pentru că nu mi s-a spus niciodată. Ea a făcut rost de bani și, în același timp, a cerut fiecărui bărbat să-i facă cadou câte o piatră. Cu aceste pietre a construit o piramidă...⁵

Pentru unii, Herodot va fi întotdeauna venerabilul „părinte al istoriei“, acest termen plin de afecțiune fiind folosit pentru prima oară de omul de stat roman Cicero. Lucrările sale vor fi respectate întotdeauna, întrucât păstrează bogăția de detalii și tradiția orală care, altfel, ar fi pentru totdeauna pierdută. Dacă ar fi să luăm numai un exemplu, descrierea procesului mumificării, unde relatează cu detalii crude întregul proces, din momentul morții până la bandajare, s-a dovedit deosebit de utilă și, așa cum au confirmat recent cercetările științifice, aproape în totalitate corectă:

Metoda îmbălsămării, potrivit celei mai corecte proceduri, este următoarea: Mai întâi iau o vergea de oțel sub formă de cârlig și o folosesc să scoată creierul prin nări. Clătirea cu diverse substanțe scoate tot ce a mai rămas în craniu. Apoi, taie de-a lungul coastelor cu un cuțit etiopian ascuțit și scot tot conținutul abdomenului, pe care îl spală... După aceasta, umplu cavitatea cu cea mai pură smirnă pisată, cu siminichie și orice alt fel de condiment, cu excepția tămâii, și cos tăietura. Corpul este pus în natron timp de șaptezeci de zile, complet acoperit. După ce a trecut această perioadă, nici o zi mai mult, cadavrul este spălat și bandajat din cap până în picioare cu fâșii fine de pânză acoperite cu rășină... În final, ei restituie corpul familiei, care îl pune într-un sicriu de lemn în formă de om, înainte de a-l închide în mormânt, proptit, în poziție verticală, de zid.⁶

Alții, mai puțin binevoitori, l-au etichetat drept „părintele minciunilor“, îndoindu-se de veridicitatea majorității povestirilor sale și chiar sugerând că trebuie să fi fost, de fapt, un scriitor care călătorea stând în fotoliu, scriind fantezii despre Egipt, fără ca măcar să fi ieșit din casă. Judecata e nemeritat de dură. În timp ce Diodor declară, plin de aroganță, că „trebuie să ometem din istoria noastră poveștile despre Egipt inventate de Herodot și anumiți alți scriitori, care preferă deliberat născocirile în locul faptelor“, însuși Herodot este critic la adresa istoricilor leneși, care se încred în surse dubioase: „Grecii spun multe povești fără a fi cercetat corespunzător“. El, într-adevăr, relatează unele evenimente sau fapte improbabile și, în anumite situații, este evident că nu are dreptate. Aproape fiecare din istoriile sale se clatină la un studiu mai atent. Nu există nici o dovadă care să susțină faptul că Khufu ar fi fost un rege crud. Marea Piramidă nu a fost construită de 100 000 de

oameni, trudind în condiții de opresiune abjectă, ci de echipe de câte 20 000 de lucrători bine hrăniți, care erau tratați cu respect de către supraveghetorii lor. Și așa mai departe. Dar Herodot nu era atoateștiutor, ci doar un străin care scria despre un tărâm foarte ciudat pentru el. Erorile neintenționate sunt, cu siguranță, iertate. Herodot nu a avut nici o carte de referință pe care să o consulte. El a obținut informațiile de la preoții și scribii întâlniți în timpul călătoriilor sale și, destul de des, acești autodeclarați „experți” greșeau ei înșiși. În anumite cazuri, într-adevăr, se pare că sursele sale au cedat tentației, cunoscută și la ghizii din zilele noastre, de a induce în eroare străinii creduli.

Cititorii contemporani cu el nu au avut nici o problemă în a accepta istoriile lui Herodot și mulți l-au folosit ca sursă primară în propriile lor lucrări. Cei mai importanți dintre ei au fost istoricul Diodorus Siculus (secolul I î.Hr.) și geograful Strabon (cca 63 î.Hr.–21 d.Hr.). Diodorus include o descriere detaliată a Egiptului în lucrarea sa *Bibliotheca Historica* (*Biblioteca istoriei*), o ambițioasă istorie a lumii, acoperind toate evenimentele cunoscute până la cucerirea Galiei de către Caesar. Deși se inspiră masiv din operele lui Herodot, Diodorus are unele pasaje originale și include fapte pe care acesta le-a omis. Descrierea procesului mumificării, de exemplu, este subtil diferită de cea oferită de Herodot:

... Unul dintre ei își introduce mâna în tăietura din pieptul cadavrului și scoate totul, cu excepția rinichilor și a inimii. Alt bărbat curăță toate orificiile, spălându-le cu vin de palmier și cu tămâie. La sfârșit, după ce a fost spălat tot cadavrul, îl tratează cu ulei de cedru și alte produse timp de treizeci de zile, apoi cu smirnă, scortişoară și alte mirodenii...

După ce l-au tratat astfel, îl predau rudelor, cu fiecare parte a corpului atât de perfect conservată, încât până și genele și sprâncenele rămân, întreaga înfățișare exterioară a corpului fiind neschimbată și trăsăturile caracteristice ușor de recunoscut.⁷

Diodorus ne dezvăluie costul acestui ritual elaborat – un talant de argint – și adaugă că mulți antreprenori de pompe funebre, nu fără motiv, cereau plata în avans.

Strabon a locuit un timp la Alexandria, astfel încât a cunoscut bine Egiptul și poporul său. A călătorit de-a lungul văii Nilului cu prietenul

său Aelius Gallus, guvernatorul roman al Egiptului, și au vizitat toate orașele importante. Opera sa, în mai multe volume, *Geografia*, include o descriere extinsă a deltei, plus descrieri ale mai bine cunoscutele atracții turistice tebane, incluzând Colosul lui Memnon și mormintele, de pe malul de vest, ale regilor Regatului Nou:

Deasupra Memnoniumului [Ramesseum], în grote, sunt mormintele regilor, cioplite în piatră, în număr de aproximativ patruzeci, minunate construite, care constituie o priveliște ce merită văzută.⁸

După sosirea lui Alexandru cel Mare în noua capitală Alexandria și moartea prematură a acestuia, pe tron a urcat o nouă familie regală. Acum Egiptul era condus de dinastia de origine greacă a Ptolemeilor. Grecii erau foarte interesați de realizările intelectuale ale egiptenilor. Alexandria, gazda unui splendid muzeu și a celei mai mari biblioteci din lume, adăpostind un număr de cărți estimat la un milion, atrăgea savanți de renume internațional, dornici să învețe de la maeștrii egipteni. Curând, filosofia, religia, arhitectura și matematica au început să fie exportate din Egipt în spațiul mai larg al lumii mediteraneene. Între timp, grecii care locuiau în Egipt, în număr din ce în ce mai mare, au fost, într-un anumit grad, asimilați de egipteni. Ei au acceptat tradițiile egiptene, inclusiv mumificarea și obiceiul căsătoriilor între frate și soră, propriu familiilor conducătoare. Ei au construit temple dedicate vechilor zei, inclusiv pentru Isis și Philae, într-un ușor distorsionat, dar încă recognoscibil, stil egiptean.

Când Iulius Caesar a vizitat-o pe ultima regină a Egiptului, Cleopatra a VII-a, cei doi și-au permis o pauză de la îndatoririle zilnice pentru a face o călătorie de plăcere pe Nil, însoțiți, într-un mod ce-i drept cam lipsit de romantism, de o flotă de vase de război. Zilele și le-au petrecut admirând antichitățile, iar nopțile – împreună, pe vasul regal al Cleopatrei. Romanii, interesați în primul rând de grânele egiptene, aveau o atitudine pragmatică, materialistă, față de comorile egiptene. Au adoptat zeii Egiptului – Isis avea să facă o carieră plină de succes în lumea romană – și au confiscat monumentele care erau mai ușor de transportat. Anexând Egiptul în anul 30 î.Hr., puteau să ia de aici tot ce doreau. Așa că, în timp ce în Egipt tradiționalul mod de viață era ușor copleșit sub puternica infuzie de cultură romană, în